

מחווין לשאלון בהיסטוריה לעולים חדשים, מועד חורף, תשפ"ה, 2025, מס' 22264

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווין זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווין לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות.
- אם תלמיד השיב תשובה שאינה במחווין ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * המחווין נועד בעיקר לקבוע את מספר הרכיבים הנדרש בכל סעיף כדי לתת לתלמיד את מלוא הנקודות (כמובן על פי טיב התשובה).
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובבדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות, אך לא הפריד בין מטלות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית נקודות.
- * ההנחיות במחווין מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

ספרי הלימוד המאושרים:

פרק ראשון

1. י' משעול, **הלאומיות המודרנית וראשית הציונות**, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול).
2. ק' אביאלי-טביביאן, **עידן האימה והתקווה**, מט"ח, 2001 (להלן טביביאן).
3. י' קוברסקי, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת).
4. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם**, לילך, 2008 (להלן לילך).
5. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח).
6. ק' אביאלי-טביביאן, **אנשים משנים מציאות, מרעיון למעשה**, מרכז זלמן שזר, 2019.
7. א' נווה, נ' ורד, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, רכס, 2008 (להלן רכס).
8. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **הלאומיות – ראשית הדרך**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר).

פרק שני

1. י' משעול, **נאציזם מלחמה ושואה**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 1).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **נאציזם ושואה**, לילך, 2010 (להלן לילך 1).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 1).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **טוטליטריות ושואה**, רכס, 2009 (להלן רכס 1).
5. י' גוטמן, **טוטליטריות ושואה**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 1).
6. ד"ר יעל ריצ'רד-פרידמן, **המשטר הטוטליטרי, נאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה**, מרכז זלמן שזר, 2022.

פרקים שלישי, רביעי

1. י' משעול, **בונים מדינה יהודית ודמוקרטית במזרח התיכון**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 2).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון**, לילך, 2009 (להלן לילך 2).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 2).
4. א' נווה, נ' ורד, ד' שחר, **הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון**, רכס, 2009 (להלן רכס 2).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 2).
6. י' קוברסקי, **בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון**, מרכז זלמן שזר, 2022.

פרק ראשון

תקופה ראשונה: הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920

1. הלאומיות המודרנית

א. המאפיינים המלכדים את בני אותו לאום:

- מאפיינים משותפים: עקרונות פוליטיים, שפה, תרבות (מנהגים, מסורות, דת, סמלים).
- עבר משותף.
- הרצון לחיות יחד במסגרת מדינית-לאומית.
- זיקה לטריטוריה שרואים בה מולדת.

כיצד המאפיינים האלה באים לידי ביטוי בקטע:

- שפה: המחבר מציין שאחת הסיבות לאהבתו את איטליה היא השפה שבה הוא מדבר.
- תרבות: המחבר מציין את הספרים שמהם הוא לומד.
- זיקה למולדת: המחבר מהלל את איטליה מולדתו ומסביר למה הוא אוהב אותה. הוא אומר: "כל אשר אני... משתומם ומתפעל ממנו – הוא איטלקי"; המחבר מתאר את יופייה של איטליה: "טבע הארץ, יפה הנוף הזה"; הוא מתאר את הקשר לאדמת איטליה: "כי באדמת איטליה קבורים... את זכרם מכבד".
- עבר משותף: "כל העם הגדול הזה אשר אני חי בתוכו".

ב. כיצד השפיעו המהפכות על התעוררות התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

- המהפכה האמריקנית/המהפכה הצרפתית: הפיצו את רעיונות תנועת ההשכלה ושימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.
- המהפכה התעשייתית הביאה ל:
 - גידול האוכלוסייה והגירה לערים. הגירה זו לוותה בהתנתקות מן המסגרות המסורתיות וגרמה לתחושת תלישות וניכור בסביבה החדשה. ההמונים מצאו בלאומיות מענה על הצורך בשייכות ובסולידריות חדשה, וזו העניקה להם זהות משותפת וביטחון.
- התפשטות ידיעת קרוא וכתוב: אפשרה העברת מידע, שיתוף ההמונים בתנועות הלאומיות והקמת מפלגות, חוגים רעיוניים ותנועות נוער. אפשרויות אלה קידמו את התנועות הלאומיות בקרב ציבור מגוון.
- התפתחות התחבורה ואמצעי התקשורת בתקופת המהפכה התעשייתית. אפשרה הפצה מהירה של רעיונות, והם גרמו להמונים להצטרף לתנועות הלאומיות.

מטרות של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19:

- שחרור מכובש ו/או הקמת מדינה עצמאית ללאום.
- גיבוש הזהות הלאומית המשותפת לקבוצת הלאום וביסוס זהות זו בקרב בני הלאום.

2. הרצל והציונות

א. גורמים שהביאו לצמיחת התנועה הציונית:

- האכזבה מן האמנציפציה – דחיית ניסיונות השתלבות של היהודים בחברה האירופית הוכיחה ליהודים שעליהם לחפש פתרונות אחרים למצבם ובהם הפתרון שהציעה התנועה הציונית.
- התחזקות האנטישמיות במערב אירופה.
- פוגרומים ונקיטת צעדים נגד היהודים בעידוד המשטר במזרח אירופה, שבעקבותיהם חיפשו היהודים פתרון למצוקת הקיום.
- התעוררות התנועות הלאומיות באירופה – תנועות אלה עוררו בקרב היהודים את השאיפה להגדרה עצמית, שימשו מקור השראה ומודל לחיקוי הן ביצירת תודעה לאומית הן בארגון התנועה ובבניית מוסדותיה.
- הפעילות של התנועות הלאומיות הדגישה את השונות של היהודים וחידדה את תחושת הזרות והאי־שייכות שלהם. יהודים רבים נדחפו לחפש פתרון אחר ומצאו אותו בתנועה הציונית.
- השפעת רעיונות ההשכלה והרומנטיקה.

גורמים שעיצבו את צמיחתה:

- האמנציפציה הביאה להשתלבות היהודים בארצות מגוריהם, להזדהות שלהם עם הלאום בארצות אלה ולהתרופפות הקשר בין הפרט ובין הקהילה היהודית. תהליך זה עיכב את ההתפתחות של תודעה לאומית־יהודית.
- היהודים היו מפוזרים בארצות רבות בעולם והושפעו מתרבויות שונות לכן היה קשה לגייס את תמיכתם ברעיון הציוני, לגשר ביניהם ולארגן אותם.
- התנגדות החרדים לרעיון הציוני (עיכוב הגאולה).

ב. הפתרון לבעיית היהודים על פי הספר "מדינת היהודים":

- הקמת מדינה יהודית ריבונית, בהסכמת המעצמות, בדרך גלויה וחוקית.
- לביצוע התוכנית יוקמו שתי חברות: "אגודת היהודים", שתפעל בתחום המדיני, ו"חברת היהודים", שתפעל בתחום הכלכלי.

פעולות דיפלומטיות של הרצל כדי לקדם פתרון זה:

- מגעים דיפלומטיים עם שליטים שונים (של גרמניה, האימפריה העות'מאנית, רוסיה, בריטניה).

פעולות ארגוניות של הרצל:

- ייסוד הקונגרס הציוני וכינוס הקונגרסים בהמשך.
- הקמת מוסדות לתנועה הציונית: ההסתדרות הציונית ומוסדותיה.

3. התנועה הציונית בארץ־ישראל בשנים 1881–1914

א. מטרות של העולים שעלו לארץ־ישראל בשנים 1881–1914, כיצד פעלו העולים כדי לקדם את המטרות:

- המטרה: התיישבות יהודית ברחבי ארץ־ישראל.
- פעולות: הקמה ופיתוח של התיישבות חקלאית; הקמת עיר עברית – תל אביב; התרחבות לאזורים חדשים (גליל, שומרון, שפלת יהודה); חיזוק ההתיישבות העירונית – יפו, ירושלים, צפת, טבריה, חיפה.
- המטרה: החייאת השפה העברית – להפוך את השפה העברית לשפה הלאומית המדוברת של היישוב היהודי המתפתח בארץ־ישראל ושל התנועה הציונית.
- פעולות: הפעילות של אליעזר בן־יהודה; הקמת בתי ספר עבריים; הקמת הסתדרות המורים, שנלחמה בין השאר על הטמעת השפה העברית בבתי הספר; "מלחמת השפות"; הקמת "ועד הלשון"; הוצאת עיתונים וספרים בעברית.
- המטרה: כיבוש העבודה – עבודת אדמה בארץ־ישראל על ידי פועלים עבריים.
- פעולות: עבודה כפועלים במושבות; עבודה בחוות הכשרה חקלאיות; הקמת צורות התיישבות חקלאית חדשות שבהן התפרנסו מעבודת אדמה.
- המטרה: כיבוש השמירה – הקמת כוח מגן עברי, שישמור על ביטחונם ורכושם של המתישבים היהודים.
- פעולות: הקמת ארגון בר־גיורא; הקמת ארגון "השומר" ופעילותו.
- המטרה: חיי שיתוף ושוויון.
- פעולות: ייסוד הקבוצה.

ב. קשיים של העולים בשנים 1881–1914:

- מיעוט המשאבים הכספיים לרכישת קרקעות ולהכשרתן להתיישבות (מעט הון עצמי ותמיכה דלה).
- היעדר תשתיות בתחומי תחבורה, תקשורת וכלכלה מודרנית. היעדר מקורות מים מסודרים.
- חוסר ידע בסיסי בחקלאות וחוסר ניסיון בעבודה חקלאית.
- קשיי הסתגלות לתנאים שלא הורגלו בהם: אקלים שונה, מחלת הקדחת.
- מדיניות השלטון העות'מאני: הגבילו את מספר העולים ואת זמן שהותם בארץ-ישראל; הגבילו רכישת קרקעות.
- סכסוכים פנימיים בין המתישבים: העימות האידאולוגי בין הפועלים לאיכרים, סכסוכים בין אנשי "השומר" לאנשי המושבות.
- בעיות ביטחון.

כיצד עזר הברון רוטשילד לעולים להתמודד עם הקשיים:

- תמך מבחינה כספית במושבות שנקלעו למשבר והציל אותן מהתמוטטות.
- קנה קרקעות ששימשו להרחבת מושבות קיימות ולהקמת מושבות חדשות.
- יצר תשתית כלכלית למושבות – הטמיע שיטות כלכליות וארגוניות חדשות במושבות, יצר ענפי חקלאות ותעשייה חדשים במושבות ושלח פקידים ויועצים.

פרק שני

תקופה שנייה: הנאציזם, מלחמת העולם השנייה והשואה

4. המשטר הנאצי בגרמניה (1933–1938)

א. פעולות שנקט השלטון הנאצי כדי לחזק את התמיכה בו בשנים 1933–1934 וכיצד הן עזרו לחזק את התמיכה

בשלטון הנאצי:

- שימוש בוטה ואינטנסיבי בתעמולה וגיוס של כל אמצעי התקשורת להפצתה.
- הסבר: באמצעות התעמולה הם השפיעו על דעת קהל, טיפחו את פולחן האישיות של המנהיג, הטמיעו את האידאולוגיה הנאצית, ורכשו את ההזדהות של הציבור בגרמניה עם מדיניותם.
- מצעדים, מפגני ראווה, אספות ענק. הסבר: סייעו לרגש ולהלהיב את ההמונים ולגייס הזדהות.
- שרפת הרייכסטאג. הסבר: יצרה אווירה של מצב חירום, וסייעה לתמיכת הכוחות השמרניים בממשלה הנאצית.
- ליל הסכינים הארוכות. הסבר: סייע לחזק את תמיכת הצבא והתעשיינים בהיטלר.
- חוק הפקידות. הסבר: יהודים הוכרחו לפנות משרות והן אוישו בגרמנים ובתומכי המפלגה הנאצית. בדרך זו התגברה האהדה לשלטון והתלות בו.
- אינדוקטריניזציה בתחום החינוך: שינויים בתוכנית הלימודים, התאמת ספרי הלימוד לאידאולוגיה הנאצית, תנועת הנוער – ההיטלריוגנד. הסבר: עיצוב דור שלם של "אדם חדש" ברוח האידאולוגיה הנאצית.

ב. צעדים שנקט השלטון הנאצי בגרמניה כדי להפריד בין גרמנים ובין יהודים:

- יום החרם; סימון רכוש יהודי ובידולו; חקיקת החוק להשבת הפקידות המקצועית על כנה; שרפת הספרים; איסור על כניסת יהודים למקומות ציבוריים; חוקי נירנברג; אריזציה; תעמולה אנטישמית; "ליל הבדולח".

העיקרון באידאולוגיה הנאצית שצעדים אלה ביטאו:

עקרון האנטישמיות:

- היהודי מייצג את כל התכונות השליליות וההרסניות.
- מבוסס על כמה דימויים של היהודים והאשמות כלפיהם, שהתגבשו בתקופות שונות בהיסטוריה.
- היהודי, בתכונותיו ובמראהו, הוא הניגוד המוחלט לגזע הארי.
- תכונות היהודי עוברות בתורשה ואי-אפשר לשנותם.
- לחברה האנושית נשקפת סכנה מעצם קיומם של היהודים.

עקרון תורת הגזע:

- מיון כל בני האדם לקבוצות גזע.
- כל בני האדם מתאפיינים בתכונות מולדות שעוברות בתורשה.
- נקבע מדרג גזעי: דירוג ערכי של הגזעים לשלוש קטגוריות: יוצרי תרבות, נושאים והורסיה.
- במהלך השנים חל עירוב בין הגזעים, והוא החליש את החברה וניוון אותה.
- הגזע הארי – גזע האדונים – עומד בראש ההיררכיה הגזעית ועליו מוטלת החובה לשמור על טוהר הגזע, כדי לתקן את כל העיוותים שנוצרו במשך השנים ולבנות סדר עולמי חדש על בסיס תורת הגזע.
- הגזע היהודי הוא בתחתית הדירוג, והוא בבחינת אנטיגזע לגזע הארי ונחשב להורס תרבות.

5. יהודי פולין, הגטאות

א. הצעדים של הנאצים כלפי היהודים מייד עם כיבוש פולין (לפני העברתם לגטאות):

- צעדים שגרמו להרס הבסיס הכלכלי: החרמה וחיסול של מפעלים ובתי עסק יהודיים, הטלת קנסות, פיטורים של עובדי ציבור יהודיים, הקפאת חשבונות בנק של יהודים, החרמת סחורות, דברי ערך, קרקעות ודירות, הגבלת כמות הכסף שהיהודים רשאים להחזיק.
- צעדים שפגעו בחינוך, בתרבות ובדת: סגירת מוסדות חינוך יהודיים, איסור תפילות בציבור, איסור שחיטה כשרה, יהודים הוכרחו לעבוד בשבתות וחגים, שרפת בתי כנסת.
- עקירה וגירוש: גירושים המוניים מאזורים שונים בפולין.
- צעדים שנועדו לבדד את היהודים וליצור הפרדה בינם ובין שאר האוכלוסייה: תקנות וגזרות שחייבו את היהודים לענוד סרט לבן ועליו מגן דוד או טלאי צהוב, סימון חנויות ובתי עסק יהודיים, השפלות פומביות של יהודים.
- פגיעה בביטחון האישי וגילויי התעללות: מעשי השפלה ואלימות אכזרית ופומבית, חטיפות לעבודות כפייה, תלישת זקנים, הלקאות, הרג ספונטני.
- הגבלת חופש התנועה: נאסר על יהודים לנוע ברכבות ללא אישור ולהחליף מקום מגורים.

דרכים שנקטו הנאצים כדי לפקח על הגטאות:

- הקמת חומות וגדרות סביב הגטאות.
- הצבת משטרה (משטרה גרמנית מסביב לגטאות, משטרה פולנית בשערים ובכניסות לגטאות, משטרה יהודית ברחבי הגטאות ובפתחים שלהם).
- הקמת היודנראט.
- הגסטפו.

ב. רעיון "קידוש החיים":

להתאמץ להישאר בחיים ולשמור על צלם אנוש על אף התנאים הבלתי אנושיים שכפו הנאצים על היהודים.

דוגמאות מתחומים שונים שבהן בא לידי ביטוי המימוש של רעיון זה בגטאות:

- ניסיונות להמשיך לקיים מסגרות יהודיות חינוכיות-תרבותיות גם בין כותלי הגטו (מוסדות חינוך, תרבות ודת).
- הקמת מערך של מפעלי עזרה הדדית לנזקקים.
- הקמת מערך בריאות.
- פעילות מגוונת במסגרת תנועות הנוער וכתובת עיתונות מחתרתית.
- הקמה של מפעלי עדות ותיעוד.
- הקמת מפעלים ובתי מלאכה בגטו כדי להשיג אמצעי קיום.
- מציאת דרכים להברחת מזון אל תוך הגטו, הקמת מטבחים ציבוריים.

6. מלחמת העולם השנייה – המאבק בנאצים (1942–1945)א. מדוע פרצו מרידות בגטאות החל משנת 1942:

- בתקופה זו כבר הגיעו לגטאות ידיעות על הרצח ההמוני של יהודים בשטחים של ברית המועצות שכבשו הנאצים.
- בעקבות זאת החלו חברי תנועות הנוער להבין כי הרצח הוא חלק מתוכנית כללית של הנאצים להשמיד את כל יהודי אירופה.
- הכרה שנוכח ההכחדה הצפויה יש להיערך באופן אחר ולהתגייס למאבק מזוין כדי להתגונן מפני הגורל הצפוי.

מטרות של המורדים בגטאות:

- נקמה בגרמנים.
- השבת כבוד העם היהודי ("מוות בכבוד").
- ביטוי לרעיונות האידאולוגיים של חברי תנועת הנוער הציונית, שהאמינו כי המרד יהיה מופת ודוגמה לחברי התנועה בארץ-ישראל.
- למען "שלוש שורות בהיסטוריה".
- הגנה עצמית.

ב. החשיבות של המערכה על סטלינגרד:

- מבחינה מורלית ופסיכולוגית: המערכה סימלה בעיני היטלר ובעיני סטלין את המאבק על יוקרתם; המפלה של גרמניה חיזקה את רוחן של בעלות הברית והוכיחה שאפשר לנצח את גרמניה; הצבא הגרמני לא הצליח להתאושש מן התבוסה הזו.
- מפנה מכריע במלחמה בין גרמניה ובין ברית המועצות: נבלמה ההתקפה של גרמניה בחזית המזרחית. מכאן ואילך עבר הצבא הרוסי ממגננה למתקפה ואילץ את הצבא הגרמני לסגת לכיוון גרמניה.

כיצד חשיבות זו באה לידי ביטוי בקריקטורה:

- במרכז הקריקטורה, ליד החיילים הגרמניים הרכונים שורות-שורות מול העיר סטלינגרד שעולה בלהבות, ניצב שלד. השלד מחזיק בידו שלט המכריז כי "מספר הנפגעים הגרמנים הולך וגדל" – ביטוי למחיר הכבד שהמערכה גובה מן הצבא הגרמני ולאבדות הכבדות שעוד צפויות לו.
- דמותו של היטלר במדים משקיף על שדה הקרב ומביע תרעומת על הפער בין הכיבושים המהירים של הצבא הגרמני בתחילת המערכה (צרפת 1940) ובין המערכה הקשה והממושכת בסטלינגרד. דבריו של היטלר מעידים על מפנה במלחמה.
- בתחתית הקריקטורה נכתב "הבלט הרוסי" – להקת בלט מפורסמת וחשובה שהוקמה בתחילת המאה ה-20 בפריז. ציון הלהקה בקריקטורה מדגיש שבמערכה על סטלינגרד עומד מול הצבא הגרמני יריב חזק ומשמעותי שיביא לתפנית במאזן הכוחות.

7.

מדיניות הנאצים ויחס האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות הכיבוש

א. דרכים שבהן פעלו הנאצים כדי להטעות ולהסתיר את כוונותיהם האמתיות כלפי היהודים:

- הקמת יודנראט - הנהגה יהודית בחסות הגרמנים. לכאורה גוף שלטון אוטונומי של היהודים אך בפועל שימש מכשיר בידי השלטון הגרמני וחבריו נאלצו לציית לתנאים ולמדיניות שהכתיב להם.
- אפשרו לקיים פעולות תרבות בכמה מן הגטאות.
- טענו שהגטאות הוקמו כדי ליצור ליהודים מקום מוגן שבו יוכלו לקיים חיים אוטונומיים, בעוד שלמעשה הגטאות שימשו שלב מעבר לקראת צעדים נוספים; הבחירה במונח הישן שמשמעותו שכונה סגורה ומובדלת ליהודים.
- אפשרו הקמת בתי מלאכה בגטאות ויציאה לעבודה.
- הצגת השילוחים כיציאה למחנה עבודה או כפינוי למזרח ולא כשילוח למוות.
- יצירת שפת צופן שכללה ביטויי הסוואה שונים כמו: "ישוב מחדש", "טיפול מיוחד", "למזרח".
- מחנות ההשמדה הוקמו במקומות נידחים ומרוחקים ככל האפשר מנקודות יישוב.
- שמירה על גורם ההפתעה ביחס לגירוש המתוכננים והדלפת ידיעות כוזבות.
- גטו טרזיינשטט - גטו לראווה שאליו נשלחה ועדת החקירה של "הצלב האדום" (מהלך מבויש) ובו צולם סרט על חיי היהודים ("טרזיינשטט - התיישבות יהודית").
- לא הוצאו מכתבים או הוראות רשמיות שבהם מוצהר באופן מפורש על השמדת היהודים.
- תהליך הרצח לווה בהטעה מתוכננת של הנידונים למוות: מסירת החפצים האישיים ל"שמירה" לפני הכניסה ל"מקלחות", הסבר שהמקלחות נועדו לחיטוי, מסירת סבון בכניסה, לעיתים אולצו הקורבנות לכתוב גלויות מרגיעות למשפחות.

מדוע הם עשו זאת:

- כדי לטעת בקרב היהודים בגטאות את האשליה שהכול מתנהל כרגיל וקיום הגטאות מובטח.
- כדי ליצור אשליה שפרודקטיביות תמנע את חיסול הגטאות.
- כדי להטעות את הקורבנות היהודים ולמנוע מהם להתנגד או לברוח.
- ההטעה בזמן השילוחים ובכניסה למחנות ההשמדה נועדה למנוע בהלה ומהומות ולאפשר תהליך מהיר ללא תקלות.
- כדי להסתיר את מעשה הרצח מן האוכלוסייה המקומית ומן העולם.
- כדי להקשות את החישובים של הציבור בארצות הכבושות ולהסתיר מהם ככל האפשר את המתרחש במחנות.

ב. דרכי תגובה של האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים בארצות שכבשו הנאצים ומניעיהם:

- שיתוף פעולה עם הנאצים - סיוע לנאצים באופן פעיל: דיווח על מקומות מסתור, הסגרה, "ציד" של יהודים שהסתתרו, השתתפות בתהליך הרצח וההשמדה.

המניעים:

- אנטישמיות / הזדהות עם מדיניות הנאצים.
- זיהוי היהודים עם הקומוניסטים בקרב עמים שסבלו מן הכיבוש הקומוניסטי.
- שיקולי רווח וטובות הנאה (רצון לקבל רכוש יהודי שהופקע, הטבות על הלשונות).
- נקמה אישית ביהודים ובמצילים שהסתירו אותם.
- "עמידה מן הצד" / "הרוב הדומם" - אנשים שלא עשו דבר להצלת יהודים ולא רדפו אותם באופן פעיל.

המניעים:

- אדישות.
- אנטישמיות.
- חשש לסכן את עצמם.
- חשש מענישה קולקטיבית.
- התמקדות בצורך לשרוד בתנאים הקשים של הכיבוש.
- ניסיונות לעזור ליהודים ולהצילם - אנשים שסיכנו את עצמם כדי להציל יהודים.

המניעים:

- מניעים אישיים-מצפוניים: היכרות מוקדמת עם הניצול או חוב מוסרי שחבו לו.
- מניעים הומניים ומוסריים: אמונה בערך חיי אדם; תחושה של חובה אנושית בסיסית.
- התנגדות למשטר הנאצי: היו עדים לאכזריות של גרמנים כלפי יהודים ולא יכלו להתעלם מן המציאות.
- מניעים דתיים: אמונה דתית המדגישה ערכים של סיוע לנרדף.
- ציפייה לטובת הנאה.
- הצלת יהודים כביטוי למרד לאומי בנאצים (העם הדני).

פרק שלישי

8. המאבק בבריטים (1945–1947), החלטת האו"ם

א. המטרות בתחום המאבק הצבאי:

לגרום לבריטים לשנות את מדיניות "הספר הלבן" השלישי ולפתוח את שערי ארץ-ישראל; לגרום לבריטים לעזוב את ארץ-ישראל.

כיצד ניסה היישוב לקדם מטרות אלה באמצעות פעולות שעשה בשנים 1945–1947:

- פעולות במסגרת "תנועת המרי העברי": "ליל הרכבות", פיצוץ מתקן הרדאר בכרמל, "ליל הגשרים", פיצוץ מלון המלך דוד.
- פעולות אצ"ל ולח"י (לאחר פירוק "תנועת המרי העברי"): פגיעה בדרכי תחבורה, במסילות ברזל, בתחנות רכבת, בכבישים, במתקני צבא, פריצה לכלא עכו, חטיפת חיילים וקצינים בריטים והחזקתם כבני ערובה, הלקאתם ותלייתם.

המטרות בתחום ההעפלה:

העלאת ניצולי השואה לארץ-ישראל; גיוס דעת קהל בעולם נגד מדיניות בריטניה בעניין העלייה (נגד "הספר הלבן"); הגדלת היישוב היהודי בארץ-ישראל; לעורר דעת קהל בבריטניה.

כיצד ניסה היישוב לקדם מטרות אלה באמצעות פעולות שעשה בשנים 1945–1947:

ארגון הבריחה; רכישת ספינות, ציודן והתאמתן להסעת מעפילים רבים; העפלה דרך הים (פרשת לה ספציה, פרשת אקסודוס – חשיפת המאבק המוסרי של הפליטים להגיע לארץ); העפלה יבשתית; הפריצה למחנה המעצר בעתלית.

המטרות בתחום ההתיישבות:

הרחבת אזורי ההתיישבות לקראת ההכרעה על גבולות המדינה העתידה לקום; רכישת קרקעות במקומות שבהם ההתיישבות דלילה סייעה ליצור רצף התיישבותי ולהשפיע על תוואי הגבול; חיזוק אזורי הגבול; מאבק נגד מדיניות בריטניה בנושא הקרקעות.

כיצד ניסה היישוב לקדם מטרות אלה באמצעות פעולות שעשה בשנים 1945–1947:

- הקמת ביריה – נחישות המאבק במדיניות בריטניה, חיזוק גבול הצפון.
- הקמת יישובים וקיבוצים סמוך לגוש עציון – הרחבת אזורי ההתיישבות, חיזוק אזורי הגבול.
- הקמת אחת עשרה הנקודות בנגב – כדי להבטיח שהנגב יישאר בגבולות המדינה, לחזק את גבול הדרום.
- רכישת קרקעות באמצעות הקרן הקיימת (בעיקר באזור הנגב) – יצירת רצף התיישבותי, הרחבת אזורי ההתיישבות.

ב. עיקרי ההחלטה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947:

- סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל.
- חלוקת ארץ-ישראל לשתי מדינות: מדינה יהודית ומדינה ערבית.
- ירושלים תהיה אזור בין-לאומי.
- תהיה אחדות כלכלית בין שתי המדינות, ויהיה שיתוף פעולה ביניהן בענייני תחבורה ומקורות מים.

כיצד "המלחמה הקרה" השפיעה על עמדת המעצמות בדיון באו"ם:

במלחמה הקרה שתי המעצמות נאבקו ביניהן על אזורי השפעה. כל אחת מהן סברה שהכרה במדינה יהודית תאפשר לה דריסת רגל באזור, ותמנע זאת מיריבתה.

ברית המועצות:

- רצתה לזרז את הוצאת בריטניה מאזור המזרח התיכון.
- רצתה לפלג את גוש המערב באמצעות הקמת חזית משותפת עם ארצות הברית מול בריטניה.

ארצות הברית:

תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינה יהודית דרבנה את ארצות הברית לתמוך גם היא כדי שלא להשאיר לברית המועצות את החלל שייווצר עם צאת בריטניה.

9. מלחמת העצמאותא. מדוע פרצה מלחמת העצמאות:

הערבים התנגדו להחלטת החלוקה שהתקבלה באו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 ופתחו במלחמה כדי למנוע הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל.

קשיים של היישוב היהודי בשלב הראשון של המלחמה:

- הצורך להתמודד עם ההתקפות היוזמות של הערבים, שנערכו במקומות רבים בארץ בר־בזמן.
- הלחימה בערים המעורבות: טרור, צלפים, שיבוש של חיי היום-יום, קשיי לחימה בשטח בנוי.
- הלחימה בדרכים: התקפה על כלי רכב (שיטת השיירות גבתה מחיר כבד). ניתוק יישובים עבריים זה מזה וממרכזים עירוניים.
- ביישובים מבודדים שלא היו חלק מרצף טריטוריאלי וסביבם כפרים עוינים: מצור, התקפות ישירות.
- בירושלים: מצור – דרכים חסומות, בעיות בהובלת אספקה, התמודדות עם הלגיון הירדני.
- נפגעים רבים בפרק זמן קצר (מרס 1947).
- ניתוק קווי מים וחשמל.
- מדיניות הפינוי של הבריטים.
- מחסור בנשק.

ב. המדינות שפלשו למדינת ישראל במאי 1948:

מצרים, ירדן, עיראק, סוריה, לבנון.

גורמים לפלישה זו:

- מדינות ערב נוכחו לראות שהכוחות הערביים המקומיים אינם מצליחים להביס את היישוב היהודי ולכן התגייסו לעזרתם.
- הרצון של מדינות ערב לחסל את מדינת ישראל ולהבטיח הקמת מדינה ערבית עצמאית ומאוחדת.
- השאיפות של המדינות שפלשו להתפשטות טריטוריאלית:
- * ירדן רצתה לספח את הגדה המערבית שהוקצתה למדינה הערבית.
- * מצרים רצתה לבלום את ירדן ולספח את הנגב לתחומה.
- * סוריה ולבנון שאפו לספח אזורים בצפון הארץ.

תוצאות של המלחמה:

- ניצחון של מדינת ישראל, הורחבו שטחי המדינה (בהשוואה לתוכנית החלוקה), הושג רצף טריטוריאלי בין צפון הארץ לדרומה.
- מחיר אנושי כבד.
- לא הוקמה מדינה ערבית נוספת בארץ-ישראל.
- בין הצדדים נחתמו הסכמי שביתת נשק שקבעו את הגבולות בין מדינת ישראל לשכנותיה.
- חלוקת ירושלים – החלק המזרחי בשלטון ירדן והחלק המערבי בשלטון ישראל.

10. עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה־20א. דרכי הפעולה של מדינת ישראל בתקופת העלייה הגדולה, קשיים שניסתה המדינה לפתור וקשיים שנוצרובעקבות זאת:מדיניות "כור ההיתוך":

מדיניות ששמה לה למטרה לעצב חברה חדשה בארץ-ישראל, ותרבותה מבוססת על מורשת היישוב הוותיק: ציונות, חלוציות, אהבת הארץ, שלילת הגולה, ועל ערכים השאובים מן התרבות המערבית המודרנית. על פי מדיניות זו נדרשו העולים לאמץ את ערכי החברה הקולטת.

קשיים שניסתה המדינה לפתור:

- לסייע לעולים מן הארצות השונות להשתלב בחברה הישראלית: הקניית השפה העברית, שילוב במערכת החינוך ושילוב בצה"ל שהקנו סמלי הזדהות לאומיים.
- לבנות חברה בעלת מכנה משותף מאחד ומקשר בין כל ארצות המוצא: סמלי הזדהות, מנהגים, יעדים וערכים משותפים.

קשיים שנוצרו בעקבות זאת:

- תפיסה זו גרמה להתעלמות מן המסורות והתרבויות שהעולים הביאו מארצות המוצא שלהם, התעלמות שהינה רגשות של תסכול, נחיתות, קיפוח ואפליה בקרב העולים.
- העולים נדרשו לוותר על עולמם התרבותי-רוחני ולהשתלב בחברה שערכיה ותרבותה שונים משלהם.
- המעבר של חלק מהעולים מחברה מסורתית, דתית ופטריארכלית לחברה מודרנית חילונית ערער את מבנה המשפחה ויצר בעיות כמו ירידת מעמד האב במשפחה ותלות של ההורים בילדים, שלמדו את השפה ואימצו מנטליות חדשה, ופער בין דור ההורים, שרובם היו מסורתיים, ובין ילדיהם.
- יחס פטרוני ומתנשא של הממסד הקולט כלפי העולים.

הקמת מעברות:

קשיים שניסתה המדינה לפתור:

- פתרון דיור ארעי מהיר וקל למציאות דוחקת של קליטת מאות אלפי עולים.
- שילוב העולים בכלכלה באמצעות יישובם במעברות עירוניות או מעברות שהוקמו בסביבות מושבות גדולות ואפשרו לעולים להיקלט בשוק העבודה המקומי.
- פיזור האוכלוסייה ויישוב אזורים שוממים באמצעות מעברות עצמאיות.

קשיים שנוצרו בעקבות זאת:

- התנאים הפיזיים במעברות היו קשים: צפיפות, שירותים לא מספקים, והשהות בהן נמשכה זמן רב.
- המעברות שנהפכו לשכונות בערים הגדולות נהיו לשכונות מצוקה.
- כמה מן המעברות נהפכו לעיירות פיתוח, אך מאחר שהיו מרוחקות מן המרכז, לא היו בהן אפשרויות תעסוקה מספקות ונוצרה בהן מצוקה כלכלית.

ב. אירועי ואדי סאליב (1959):

יש לתאר את האירועים.

השפעתם על החברה הישראלית:

- הקשיים בתהליך הקליטה של חלק מיהודי ארצות האסלאם הועלו למודעות הציבור במדינת ישראל, ובעקבות זאת נשאלו לראשונה שאלות מהותיות בנוגע למדיניות הקליטה.
- בעקבות פרסום המלצות הוועדה הציבורית שמונתה לבדיקת העניין, ערכו הממשלה והעיריות תיקונים ושיפורים מידיים, כמו הגדלת שכר פועלי הדחק, הגדלת מכסת ימי העבודה בחודש שנתנו לשכות העבודה, זירוז מתן קצבאות למשפחות מרובות ילדים, ניסיונות לפתור בעיות של מחוסרי דיור ומפוני מעברות.
- המפלגות הפוליטיות הוותיקות הגדילו את מספר המועמדים יוצאי ארצות צפון אפריקה ואסיה, והוקמו כמה רשימות עדתיות.
- האירועים יצרו דינמיקה שגרמה במרוצת השנים להתעניינות בתרבות של היהודים מארצות האסלאם, לשיפור רמת ההשכלה של בני הדור השני ולשיפור ברמת חייהם ובדפוסי התעסוקה שלהם.
- אירועים אלה היו הניצנים הראשונים להמשך המאבק בשנות השבעים של תנועות מחאה כמו תנועת "הפנתרים השחורים".

פרק רביעי**תקופה רביעית: מדינת ישראל במזרח התיכון – סוגיות נבחרות****11. עיצוב זיכרון השואה****א. דרכים שבעזרתן מדינת ישראל שומרת על זיכרון השואה:**

- החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם (1950).
- חוק זיכרון השואה והגבורה – יד ושם (1953).
- יום הזיכרון לשואה ולמרד הגטאות – כ"ז בניסן (1959).
- מוסדות הנצחה: "יד ושם" (מוזאון, ארכיון, פרויקט "לכל איש יש שם" ועוד), בית לוחמי הגטאות, "מורשת", "משואה".
- טקסי זיכרון בבתי ספר.
- מלגות למימון מחקרים בנושא השואה באוניברסיטאות.
- הכללת נושא הלימוד "שואה" כפרק חובה בתוכנית הלימודים בהיסטוריה בבתי הספר.
- שליחת משלחות לפולין (משלחות ממלכתיות, בני נוער).

הנחיות לחלוקת הנקודות:

יש לתת עד 100% מן הניקוד על הצגת שלוש דרכים שבעזרתן מדינת ישראל שומרת על זיכרון השואה (20%+30%+50%).

ב. החשיבות של משפט אייכמן על פי המקור:

- להשמיע את קולם של שישה מיליון הקורבנות שנשפו בשואה ואינם יכולים להעיד.

ההשפעה של משפט אייכמן על יחס החברה הישראלית לשואה:

- מעבר הדרגתי מראיית הניצולים כ"צאן מובל לטבח" להכרה בערך המאבק היום-יומי של היהודים לשרוד בתקופת השואה.
- מעבר מ"השתקה" של סיפורי הניצולים (שאינם גיבורי המחתרות) להזדהות עם קורבנות השואה והתעניינות רחבה של הציבור הישראלי בהתנסות האישית, בסבל האישי ובגורל של היחיד ושל המשפחה בתקופה זו.
- הרחבת המחקר בכל מה שקשור בשואה, והגברת פעולות ההנצחה.

12. מלחמת ששת הימים (1967)**א. כיצד השפיעו המעצמות על פרוץ מלחמת ששת הימים:**

- ברית המועצות סייעה למדינות ערב במתן הלוואות וסיפקה להן נשק חדיש.
- ברית המועצות רצתה ללבות את הסכסוך בגזרה כדי להוכיח עליונות, עודדה את סוריה ומצרים לפתוח במלחמה ואף העבירה למצרים מידע שגוי ולפיו ישראל מרכזת כוחות מול סוריה.
- לאחר שהניסיונות הדיפלומטיים להביא לסיום המשבר לא צלחו, ישראל קיבלה מסר מארצות הברית שהיא לא מתנגדת למהלך צבאי של ישראל.

גורמים נוספים שהשפיעו על פרוץ המלחמה:

- פעולות לשימור מקורות המים (הפעלת המוביל הארצי, הפסקת הטיית מי הבניאס), שתרמו להידרדרות ביחסים עם מדינות ערב.
- ירי מסוריה על אזרחים ישראלים באזורים המפורזים.
- סוריה הפעילה תוכנית להטיית מי הבניאס.
- מצרים ריכזה כוחות צבאיים, ציוד צבאי ותחמושות בחצי האי סיני.
- מצרים סגרה את מצרי טיראן.
- מנהיגי מדינות ערב ניהלו מלחמת תעמולה, איימו להשמיד את ישראל והכריזו שיצאו למלחמה נגדה.
- הסכם הגנה בין מצרים לסוריה (נובמבר 1966) ובין מצרים לירדן (מאי 1967).
- גיוס כוח המילואים בישראל.
- לחץ של הצבא ושל דעת הקהל על הממשלה לצאת למלחמה כדי לזכות ביתרון ההפתעה.
- כישלון הניסיונות לגייס את המעצמות לפתרון המשבר.

ב. תוצאות של מלחמת ששת הימים:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל.
- לצבאות ערב אבדות רבות: הרוגים רבים (כ-20,000), אובדן ציוד רב.
- שטחה של ישראל גדל פי שלושה. צה"ל כבש את רמת הגולן מידי סוריה, את רצועת עזה ומדבר סיני מידי מצרים ואת הגדה המערבית (מזרח ירושלים, רמאללה, שכם, ג'נין, חברון ובית לחם) מידי ירדן.
- איחוד ירושלים המזרחית עם חלקה המערבי.

כיצד השפיעו תוצאות אלה על הרגשות שהתעוררו:

בישראל

- הניצחון המזהיר גרם לאופוריה; ההתרחבות הטריטוריאלית יצרה הרגשת ביטחון ועוצמה; הישגים במלחמה גרמו לגאווה לאומית שתורגמה במשך הזמן להתנשאות, לביטחון עצמי מופרז, להנחה שהצבא הישראלי בלתי מנוצח ולזלזול ביכולות של הערבים; ההישגים במלחמה עוררו הערצה כלפי הצבא ומנהיגי הניצחון.

במדינות ערב

- תחושות השפלה.
- התפכחות כואבת מן החלום להקים אימפריה ערבית אחת.
- דעיכת ההערצה לנאצר, ירידה ביוקרתו.

13. מלחמת יום הכיפורים (1973)

א. הסיבות שהובילו לפרוץ מלחמת יום הכיפורים:

- סוריה ומצרים רצו לשקם את כבודן בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים.
- סוריה ומצרים רצו להשיב אליהן את השטחים שאיבדו במלחמות קודמות.
- יש הטוענים שמצרים ראתה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יוזמותיה להסדר שלום עם ישראל.

ב. תוצאות המלחמה:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל. בסיום המלחמה כבש צה"ל חלקים משטחי מצרים וסוריה.
- המחיר הכבד: מספר גדול של נפגעים בשעות הראשונות של המלחמה, אבדות כבדות במהלכה (הרוגים, פצועים, שבויים).
- אובדן ציוד צבאי רב ופגיעה בכושר של הצבא.

ההשפעה של תוצאות אלה על מדינת ישראל בתחום החברתי-פוליטי:

- התערערות תחושת הביטחון והאמונה בתפיסת הביטחון המסורתית: התערערות האמון באנשי ציבור, בצבא ובדרג הפוליטי; פיתוח ביקורת ציבורית.
- הוקמה ועדת חקירה ממלכתית (ועדת אגרנט) לבירור המחדלים שהביאו לפרוץ המלחמה. מסקנותיה התמקדו בדרג הצבאי וברמטכ"ל. כמה קצינים בכירים נאלצו להתפטר.
- תנועות המחאה הפגינו וקראו להתפטרות הממשלה.
- שינויים במפה הפוליטית: התפטרות שר הביטחון (משה דיין), ולאחר מכן התפטרות של ממשלת גולדה מאיר.
- הביקורת הציבורית המתמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי בשנת 1977, שבעקבותיו עלתה לשלטון מפלגת הליכוד בראשות מנחם בגין.
- הקמה של "גוש אמונים" ושל "שלום עכשיו" ופעילותן.

כיצד השפיעו המעצמות על המלחמה או על תוצאותיה והשלכותיה:

- המלחמה התחוללה בצל "המלחמה הקרה" בין שתי המעצמות. סוריה ומצרים היו בתחום ההשפעה של ברית המועצות, וישראל בתחום ההשפעה של ארצות הברית. לכל אחת מן המעצמות היה אינטרס שהצד שבו היא תומכת ינצח במלחמה, והן סיפקו סיוע צבאי ומדיני למדינות שבהן תמכו.
- ברית המועצות סיפקה למצרים ולסוריה בשנים שקדמו למלחמה טילי נ"ט וטילי נ"מ ותרמה לחיזוק משמעותי בכוחן הצבאי ולאמונה שלה ביכולתן הצבאית.
- ארצות הברית הפעילה לחץ על מדינת ישראל שלא להנחית מכה אווירית מקדימה, וישראל נמנעה מלנקוט צעד זה אף על פי שידעה כי סוריה ומצרים עומדות לפתוח במלחמה עוד באותו היום.
- ברית המועצות שלחה לסוריה ולמצרים תגבורת של ציוד צבאי מסיבי במהלך המלחמה.
- לנוכח הסיוע של ברית המועצות למצרים וסוריה, הפעילה ארצות הברית רכבת אווירית שסיפקה לישראל מערכות נשק ותחמושת.
- ברית המועצות פעלה להשגת הפסקת אש נוכח התקפת הנגד של ישראל והתקדמותה לתוך סוריה ומצרים.
- שתי המעצמות קידמו הצעה להפסקת אש במועצת הביטחון – החלטה 338, שהורתה על הפסקת אש ב-22 בחודש (מצרים וישראל לא כיבדו את ההחלטה, רק ב-24/10 הושגה הפסקת אש).

- ארצות הברית תיווכה בין הצדדים להסדרת הסכם הפרדת כוחות (בינואר 1974) בין ישראל למצרים, ובין ישראל לסוריה (במאי 1974).
- ארצות הברית תיווכה בין הצדדים וניהלה שיחות להסדרת הסכמי ביניים, שבסופם (בספטמבר 1974) נחתם הסכם בין מצרים וישראל.
- בעקבות המעורבות של ארצות הברית בתיווך המדיני התהדק הקשר בינה ובין מצרים. חודשו יחסים דיפלומטיים מלאים ביניהן ומצרים קיבלה סיוע כלכלי מארצות הברית.
- התחזקות התלות של מדינת ישראל בארצות הברית.
- הסכמי הביניים היו הבסיס לתהליך של משא ומתן מדיני בין מצרים וישראל, שבסופו נחתם הסכם שלום בתיווך אמריקני (1979).

14. עלייה וקליטה בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20

א. סיבות לעלייה למדינת ישראל בשלושים השנים האחרונות של המאה ה-20:

ברית המועצות:

- המשטר בברית המועצות אפשר איחוד משפחות (הגדלת המכסה בשנת 1965).
- התעוררות לאומית של היהודים בברית המועצות לאחר מלחמת ששת הימים.
- הגברת הלחץ על גורמי שלטון בברית המועצות הביא לשינוי במדיניות ההגירה.

חבר העמים:

- התמוטטות המשטר הקומוניסטי בברית המועצות.
- עלייה ברמת האנטישמיות במדינות חבר העמים והשאיפה למדינה מבוססת כלכלית.
- המצב הביטחוני הבלתי יציב במדינות חבר העמים.

יהודי אתיופיה:

- שינוי במדיניות של מדינת ישראל בשנת 1973, וההכרה שיהודי אתיופיה זכאים לממש את חוק השבות.
- מצבם הקשה של היהודים באתיופיה בעקבות המהפכה של 1974.

התרומה של עולים אלה למדינת ישראל:

- גידול דמוגרפי.
- בתחום הכלכלי: תוספת כוח אדם, תוספת כוח עבודה עם ידע בתעשיית האלקטרוניקה, אקדמאים, בעלי מקצועות חופשיים; הרחבת הצריכה.
- מימוש חזונה של התנועה הציונית: הבלטת מעמדה של מדינת ישראל כמדינת העם היהודי; ישראל נהפכה למרכז של יהודי העולם.
- יצירת פלורליזם תרבותי: התרבות הישראלית נהייתה לעשירה ומגוונת יותר.

ב. קשיים של מדינת ישראל בקליטת העולים בתקופה זו:

- פערים תרבותיים – הסתגרות והתבדלות של האינטליגנציה הרוסית, בעיות בשאלת יהדותם של העולים.
- קושי להתמודד עם מספר גדול של עולים חולים.
- שילוב העולים במעגל המשק הישראלי: מבוגרים בגיל פנסיה מהווים נטל כלכלי, בקרב העולים מאתיופיה רבים חסרי השכלה או מקצוע שיקדם את השתלבותם בחברה הישראלית.
- קשיים לשכן את עולי אתיופיה.

כיצד פעלו מוסדות המדינה כדי לקלוט את העולים:

- הקצאת מענקים מיוחדים לדיור ולשילוב בתעסוקה לגל העלייה של יהודי ברית המועצות (שנות השבעים), הפנייתם למרכזי קליטה ולאולפנים לעברית בערים, הימנעות מהכוונה להתיישבות קבע.
- הכוונת העולים מאתיופיה למרכזי קליטה זמניים (לעיתים ביישובים מרוחקים) לתקופת התאקלמות ראשונה, אתרי קרוונים, הפניית ילדים רבים לחינוך בפנימיות במנותק מהמשפחה, בצד מדיניות שמשאירה לעולים את הבחירה בתחומי השתלבות מקצועית ודיור קבע והענקת משאבים לסייע להם בתהליך זה.
- קליטה ישירה – מדיניות כלפי עולי חבר העמים בשנות התשעים: הפניית העולים ליישובים שבהם הם בחרו לחיות והענקת סל קליטה – מענק בכסף מזומן, מימון הלימוד באולפן ותשלום שכר דירה בשנה הראשונה לשהותם בארץ.
- חיזוק הזהות היהודית הישראלית באמצעות אולפנים למבוגרים להנחלת הלשון העברית, היסטוריה ומסורת יהודית, מכינות אקדמיות מיוחדות לעולים, תוכניות במתנ"סים.
- פרויקטים מיוחדים לשילוב העולים במשק הישראלי (פרויקטים לצעירים מאתיופיה, שילוב מדענים באוניברסיטאות).
- נקיטת עמדה סובלנית יותר כלפי התרבות והלשון של העולים: פרסום דברי הסבר ברוסית ובאמהרית, הוספת כתוביות ברוסית בתוכניות טלוויזיה, מתן היתרים והקלות לתלמידים עולים, שמירה על המורשת התרבותית של העולים מאתיופיה, מימון למוסדות תרבות בשפה הרוסית.